

LATVIJAS REPUBLIKAS SATVERSMES TIESA

LĒMUMS PAR TIESVEDĪBAS IZBEIGŠANU lietā Nr. 2019-21-01

Rīgā

2020. gada 7. maijā

Satversmes tiesa šādā sastāvā: tiesas sēdes priekšsēdētāja Ineta Ziemele, tiesneši Sanita Osipova, Aldis Laviņš, Gunārs Kusiņš, Daiga Rezevska, Jānis Neimanis un Artūrs Kučs,

pēc konstitucionālās sūdzības, kuru iesniedzis Oskars Viļums, pamatojoties uz Latvijas Republikas Satversmes 85. pantu un Satversmes tiesas likuma 16. panta 1. punktu, 17. panta pirmās daļas 11. punktu, 19.² un 28.¹ pantu,

rakstveida procesā 2020. gada 8. aprīļa tiesas sēdē izskatīja lietu

“Par Kriminālprocesā un administratīvo pārkāpumu lietvedībā nodarītā kaitējuma atlīdzināšanas likuma 14. panta ceturtais daļas un pārejas noteikumu 4. punkta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1. pantam un 92. panta trešajam teikumam”.

Satversmes tiesa konstatēja:

1. Kriminālprocesā un administratīvo pārkāpumu lietvedībā nodarītā kaitējuma atlīdzināšanas likums (turpmāk – Atlīdzināšanas likums) tika pieņemts 2017. gada 30. novembrī un stājās spēkā 2018. gada 1. martā.

Atlīdzināšanas likuma 14. panta ceturtais daļa nosaka:

“Nemantiskā kaitējuma atlīdzību nosaka līdz 7000 *euro* apmērā. Ja nodarīts smags nemantiskais kaitējums, atlīdzību var noteikt līdz 10 000 *euro* apmērā, bet, ja nodarīts kaitējums dzīvībai vai sevišķi smags kaitējums veselībai, maksimālais atlīdzības apmērs var būt līdz 30 000 *euro*. Ar nepamatotu vai prettiesisku brīvības

ierobežošanu nodarīta nemantiskā kaitējuma atlīdzības apmēru nosaka saskaņā ar šā likuma 15. pantu.”

Savukārt Atlīdzināšanas likuma pārejas noteikumu 4. punkts paredz:

“Lietas personas prasībā par kaitējuma atlīdzināšanu sakarā ar izmeklēšanas iestādes, prokuratūras vai tiesas nelikumīgas vai nepamatotas rīcības dēļ nodarīto kaitējumu, kurās pirms šā likuma spēkā stāšanās ir pieņemts prasības pieteikums un ierosināta tiesvedība vispārējās jurisdikcijas tiesā, izskata vispārējās jurisdikcijas tiesa prasības tiesvedības kārtībā, ievērojot šā likuma nosacījumus. Zaudējumu atlīdzību izmaksā Tieslietu ministrija no šim mērķim paredzētajiem valsts pamatbudžeta līdzekļiem.”

2. Pieteikuma iesniedzējs – Oskars Viļums (turpmāk – Pieteikuma iesniedzējs) – uzskata, ka Atlīdzināšanas likuma 14. panta ceturtnā daļa un pārejas noteikumu 4. punkts (turpmāk – apstrīdētās normas) neatbilst Latvijas Republikas Satversmes (turpmāk – Satversme) 1. pantam un 92. panta trešajam teikumam.

2007. gadā pret Pieteikuma iesniedzēju esot uzsākts kriminālprocess un viņam piemērots drošības līdzeklis – apcietinājums. Vēlāk šis drošības līdzeklis esot atcelts, nosakot citus drošības līdzekļus – sūtījumu saņemšanas adreses paziņošanu, aizliegumu tuvoties noteiktām personām un aizliegumu izbraukt no valsts. Savukārt 2010. gada 12. jūlijā prokuratūra pieņēmusi lēmumu par minētā kriminālprocesa izbeigšanu, konstatējot, ka Pieteikuma iesniedzēja darbībās nav noziedzīga nodarījuma sastāva. Kopumā piecdesmit dienās, kurās Pieteikuma iesniedzējs atradies brīvības atņemšanas iestādēs, esot pieļauti vairāki viņa pamattiesību pārkāpumi.

Pamatojoties uz tobrīd spēkā bijušā likuma “Par izziņas izdarītāja, prokurora vai tiesneša nelikumīgas vai nepamatotas rīcības rezultātā nodarīto zaudējumu atlīdzināšanu” normām, Pieteikuma iesniedzējs vērsies vispārējās jurisdikcijas tiesā ar prasības pieteikumu par morālā kaitējuma atlīdzināšanu 50 000 *euro* apmērā. Tiesa, citstarp pamatojoties uz Atlīdzināšanas likuma 14. panta ceturtnā daļu, nolēmusi daļēji apmierināt prasību un piedzīt no Tieslietu ministrijas par labu Pieteikuma iesniedzējam morālā kaitējuma atlīdzību – 5000 *euro* – un tiesāšanās izdevumus. Tādējādi esot pārkāptas Pieteikuma iesniedzēja tiesības uz atbilstīgu atlīdzinājumu un viņa tiesiskā palāvība.

Satversmes 92. panta trešajā teikumā esot ietvertas personas tiesības uz atbilstīgu atlīdzinājumu par nepamatotu tās tiesību aizskārums. Savukārt no Eiropas Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas (turpmāk – Konvencija) 5. panta 5. punkta izrietot personas tiesības uz kompensāciju par

nepamatotu brīvības atņemšanu. Jēdziens “atbilstīgs atlīdzinājums” ietverot jebkuru taisnīgu gandarījumu, kas konkrētajā tiesiskajā situācijā ir samērojams ar personas tiesību aizskārums. Atbilstīgam atlīdzinājumam esot vairākas funkcijas – kompensācijas, samierināšanas, kā arī vispārējās un speciālās prevencijas funkcija. Minēto funkciju mērķis esot panākt efektīvu taisnīguma atjaunošanu un pamattiesību aizsardzību, jo Satversmes 92. panta trešajam teikumam atbilstošs esot tikai tāds atlīdzinājums, kas vienlaikus ir arī efektīvs tiesiskās aizsardzības līdzeklis. To esot iespējams panākt vienīgi pēc konkrētu lietas apstākļu izvērtēšanas, nevis *in abstracto*.

Tiesiskajam regulējumam vajagot būt tādām, kas regulē un nodrošina personas tiesību uz atbilstīgu atlīdzinājumu efektīvu aizsardzību. Lai minēto tiesību aizsardzības mehānisms būtu efektīvs, tiesas pienākums esot piemērot atbilstošās tiesību normas, savukārt likumdevēja pienākums esot nodrošināt tiesai visus nepieciešamos tiesiskos līdzekļus un rīcības brīvību visu atbilstošu apsvērumu izmantošanai, tādējādi dodot tiesai reālu iespēju piespriest taisnīgu un atbilstīgu atlīdzinājumu.

Atlīdzināšanas likuma 14. panta ceturtā daļa liedzot tiesību piemērotājam katrā konkrētajā lietā izvērtēt un piešķirt nozīmīgumu lietas faktiskajiem apstākļiem, kā arī individualizēt atlīdzinājuma funkciju savstarpējo līdzsvaru un atsevišķo nozīmīgumu. Valsts atbildības segšanai nepieciešamo līdzekļu apmēru varot samazināt, arī pārstrukturējot valsts budžeta izdevumus. Likumdevējs būtu varējis izmantot citus, piemērotākus līdzekļus, lai sasniegtu mērķi – nodrošinātu vienlīdzību un stabilu praksi. Sabiedrības ieguvums esot mazāks par personai nodarīto kaitējumu.

Pieteikuma iesniedzējam bijušas tiesības paļauties uz to, ka uzsāktajā tiesvedībā tiks izmantots iepriekš spēkā bijušais regulējums, kas neierobežoja valsts atbildības apmēru kriminālprocesā un administratīvo pārkāpumu lietvedībā nodarīta kaitējuma gadījumā. Šobrīd neesot nepieciešams jauno regulējumu attiecināt uz tiesiskajām attiecībām, kas radušās pirms apstrīdēto normu spēkā stāšanās. Normatīvā regulējuma izmaiņas radījušas negatīvas sekas Pieteikuma iesniedzējam, jo viņam par prasības celšanu tiesā nācies maksāt ievērojami lielāku valsts nodevu nekā būtu bijis jāmaksā tādā gadījumā, ja viņš būtu cēlis prasību atbilstoši atlīdzinājuma griestiem.

Turklāt esot iespējams, ka Atlīdzināšanas likuma pārejas noteikumu 4. punkts ir likumdevēja neuzmanības rezultātā radusies kļūda, kas neatbilst likumdevēja mērķim.

3. Institūcija, kas izdevusi apstrīdēto aktu, – Saeima – atbildes rakstā norāda, ka apstrīdētās normas atbilst Satversmes 1. pantam un 92. panta trešajam teikumam.

Atlīdzināšanas likuma 14. pantā noteikti izmaksājamā atlīdzinājuma griesti, lai salāgotu tos ar Valsts pārvaldes iestāžu nodarīto zaudējumu atlīdzināšanas likumā (turpmāk – Zaudējumu atlīdzināšanas likums) noteikto regulējumu. Paredzot maksimālos par morālo kaitējumu nosakāmās atlīdzības apmērus, ņemta vērā judikatūra, saskaņā ar kuru tiesas, nosakot par kriminālprocesā nodarītu morālo kaitējumu piešķiramās atlīdzības apmēru, vadoties no Zaudējumu atlīdzināšanas likumā norādītajiem atlīdzības apmēriem. Tādējādi esot nodrošināta tiesu prakses noteiktība, kā arī vienlīdzības principa ievērošana atlīdzības piešķiršanā dažādos procesos.

Nepamatota vai prettiesiska valsts institūcijas rīcība kriminālprocesā atšķiroties no civiltiesiska delikta. Valsts atbildība publisko tiesību jomā – atšķirībā no atbildības privāttiesību jomā – tiek ierobežota. Šādam risinājumam esot balansējoša funkcija, jo tiek līdzsvarotas cietušās personas tiesības uz atlīdzību un sabiedrības tiesības uz to, lai valsts funkcijas tiktu īstenotas efektīvi, bet nodokļu maksātājiem netiktu uzlikta papildu nodokļu nasta. Šāda regulējuma noteikšana esot bijusi svarīga arī no budžeta līdzekļu plānošanas viedokļa, jo tas ļaujot aptuveni prognozēt izmaksājamās atlīdzības apmēru.

Ar noteiktajiem par nemantisko kaitējumu piešķiramās atlīdzības apmēriem kopsakarā ar citiem personai pieejamiem procesuālajiem un materiālajiem atlīdzinājuma līdzekļiem tiek nodrošināts atbilstīgs atlīdzinājums par nepamatotu tiesību aizskārumu. Par nemantisko kaitējumu piešķiramās atlīdzības apmēram vajagot būt tādām, lai ikvienā nepamatota tiesību aizskāruma gadījumā tiktu efektīvi izpildīta atlīdzinājuma samierināšanas funkcija. Tomēr atlīdzības piešķiršanas rezultāts nevarot būt ne cietušās personas nepamatota iedzīvošanās, ne valsts sodīšana. Turklāt Atlīdzināšanas likuma 14. panta ceturtajā daļā noteiktās atlīdzinājuma robežas neesot būtiski zemākas par Eiropas Cilvēktiesību tiesas piešķirtajām kompensācijām. Savukārt individuālos gadījumos tiesas varot piešķirt atlīdzinājumu, kas pārsniedz šajā normā norādīto.

Pieteikuma iesniedzējam neesot varējusi izveidoties tāda tiesiskā palāvība, kuru skartu Atlīdzināšanas likuma pārejas noteikumu 4. punkts. Ne Satversmes 92. panta trešais teikums, nedz arī kāda cita tiesību norma neesot garantējusi Pieteikuma iesniedzējam tiesības uz atlīdzību par morālo kaitējumu viņam vēlamajā apmērā. Turklāt jau pirms apstrīdēto normu pieņemšanas tiesas esot ņēmušas vērā Zaudējumu atlīdzināšanas likumā noteiktos nemantiskā kaitējuma

atlīdzības ierobežojumus. Prasības summa esot bijusi paša Pieteikuma iesniedzēja izvēle, turklāt viņu konsultējis zvērināts advokāts, kam bija jāpārziņa tiesu judikatūra.

Sabiedrības ieguvums no apstrīdētajām normām esot skaidra un saprotama kārtība, atbilstoši kurai tiek izskatītas prasības par morālā kaitējuma atlīdzināšanu un piešķirta atlīdzība par morālo kaitējumu un kura nodrošina tiesisko noteiktību. Ikvienam esot garantētas vienlīdzīgas tiesības uz atbilstīgu atlīdzinājumu.

4. Pieaicinātā persona – Tieslietu ministrija – norāda, ka Satversmes 92. panta trešais teikums ietver personas tiesības uz atbilstīgu atlīdzinājumu. Šādam atlīdzinājumam vajagot būt samērīgam un taisnīgam, nevis pilnīgam.

Likumdevējs esot paredzējis individuālu vērtējumu katrai situācijai un noteicis vadlīnijas, kas jāievēro, nosakot atlīdzinājumu. Tas darīts, lai līdzsvarotu sabiedrības un indivīda intereses. Turklāt esot jāņem vērā nemantiskā kaitējuma īpatnības, proti, ka to nevar novērtēt naudā, bet tā mērķis ir sniegt gandarījumu cietušajam. Atlīdzinājuma noteikšanā esot svarīgi ievērot arī vienlīdzības principu, un atlīdzinājums nedrīkstot būt būtiski zemāks par Eiropas Cilvēktiesību tiesas noteikto atlīdzinājumu līdzīgos apstākļos. Izņēmuma gadījumos tiesa varētu piešķirt arī lielāku atlīdzinājumu, tieši piemērojot Satversmes 92. pantu.

Tiesiskās paļāvības princips neesot pārkāpts, jo Pieteikuma iesniedzējs neesot varējis paļauties uz to, ka valsts viņam nodarīto nemantisko kaitējumu atlīdzinās ar tādu summu, kāda norādīta prasībā. Tāpat, mainot tiesisko regulējumu, neesot atceltas personas tiesības prasīt atbilstošu atlīdzinājumu.

5. Pieaicinātā persona – tiesībsargs – norāda, ka Atlīdzināšanas likuma 14. panta ceturtā daļa skar Satversmes 92. panta trešo teikumu, jo ierobežo personai piešķiramo atlīdzinājumu. Taču konkrētajā tiesiskajā situācijā šī norma neesot ierobežojusi Pieteikuma iesniedzēja tiesības saņemt atbilstošu atlīdzinājumu, jo tiesas piešķirtā atlīdzinājuma apmērs nav sasniedzis Atlīdzināšanas likumā paredzēto maksimālo apmēru.

Tiesības uz atlīdzinājumu esot ierobežojamas, savukārt apstrīdēto normu mērķis esot aizsargāt citu cilvēku tiesības un visas sabiedrības labklājību. Morālā kaitējuma kompensācijai esot jāpilda taisnīguma, prevencijas un samierināšanas funkcijas. Turklāt atlīdzinājums nevarot būt ievērojami mazāks par Eiropas Cilvēktiesību tiesas piešķirto līdzīgās lietās. Atlīdzinājuma piešķiršanas kritēriju un apmēra noteikšana, ciktāl tā liedz personai iespēju saņemt nodarījumam atbilstošu atlīdzinājumu, neesot uzskatāma par samērīgu Satversmes 92. panta

trešajā teikumā garantēto tiesību ierobežojumu. Paredzot iestādes un tiesas iespējas izņēmuma gadījumā, ievērojot pamattiesību aizskāruma būtiskumu un lietas individuālos apstākļus, piešķirt personai nemantiskā kaitējuma atlīdzinājumu, kas ir lielāks par Atlīdzināšanas likuma 14. panta ceturtajā daļā noteikto, ierobežojuma mērķis varētu tikt sasniegts tādā pašā kvalitātē.

Savukārt Atlīdzināšanas likuma pārejas noteikumu 4. punkts neesot pretrunā ar tiesiskās paļāvības principu, jo personai neesot varējusi rasties paļāvība uz to, ka ar pamattiesību aizskārumu nodarītais nemantiskais kaitējums tiks atlīdzināts pašai personai vēlamā veidā vai apmērā.

6. Pieaicinātā persona – Zvērinātu advokātu padome – norāda, ka tiesai vajagot būt dotai iespējai izlemt visus jautājumus, kas saistīti ar atbilstīga atlīdzinājuma noteikšanu. Šāda tiesas kompetence izrietot no Satversmes 92. panta un tāpēc nevarot tikt ierobežota. Tieši tiesai vajagot būt iespējai, izvērtējot nodarītā kaitējuma smaguma pakāpi, kaitējuma nodarīšanas apstākļus un citus faktorus, brīvi lemt arī par kaitējuma kompensācijas apmēru. Atlīdzināšanas likuma 14. panta ceturta daļa ierobežojot tiesas rīcības brīvību, un tādējādi netiekot nodrošinātas indivīda tiesības uz taisnīgu tiesu un atbilstīgu atlīdzinājumu par viņa tiesību aizskārumu.

Atlīdzināšanas likuma 14. panta ceturta daļa neesot nepieciešama tiesiskās noteiktības, vienveidīgas tiesu prakses un vienlīdzīgu tiesību uz atbilstīgu atlīdzinājumu nodrošināšanai, jo šīs funkcijas pildot Senāta judikatūra un tiesību doktrīnas atziņas morālā kaitējuma kompensācijas jautājumos. Šī norma negatīvi ietekmējot personu tiesības saņemt konkrētajam tiesību aizskārumam un tā raksturam atbilstošu atlīdzinājumu, jo ierobežojot tiesas rīcības brīvību nemantiskā kaitējuma kompensācijas noteikšanā.

Pieteikuma iesniedzējam esot izveidojusies tiesiskā paļāvība uz to, ka jautājums par nemantiskā kaitējuma kompensācijas piedziņu tiks izskatīts atbilstoši likumiem, kas bija spēkā brīdī, kad viņam radās tiesības uz nemantiskā kaitējuma kompensāciju. Tā kā likumdevējs ar apstrīdētajām normām ir grozījis tiesisko regulējumu, atbilstoši kuram nosakāma valsts civiltiesiskā atbildība, esot saskatāms Pieteikuma iesniedzēja iegūto tiesību aizskārumus. Turklāt esot aizskarta Pieteikuma iesniedzēja paļāvība uz pietiekami nemainīgu tiesisko regulējumu. Neesot tāda sabiedrībai nozīmīgu interešu aizskārums, kura novēršanai vajadzētu būt prioritārai salīdzinājumā ar privātpersonu tiesisko paļāvību. Spēkā esošais normatīvais regulējums negatīvi ietekmējot arī Latvijā praktizējošo advokātu darbu.

7. Pieaicinātā persona – Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes profesore Dr. iur. Jaurīte Briede – norāda, ka no Satversmes 92. panta trešā teikuma izriet valsts pienākums nodrošināt personas tiesības uz atbilstīgu atlīdzinājumu. Atbilstīgs atlīdzinājums nenozīmējot to, ka tas būtu neierobežots. Tas esot konkretizējams katrā atsevišķajā gadījumā, ņemot vērā visus lietas apstākļus.

Likumdevējs, nosakot nemantiskā atlīdzinājuma robežas, esot tikai fiksējis jau pastāvošās tiesnešu tiesības, kas izrietējušas no tiesu judikatūras. Šādā veidā likumdevējs esot nodrošinājis tiesisko noteiktību. Neesot pamata domāt, ka likumā noteiktās atlīdzinājuma robežas būtu pārāk zemas. Lai pierādītu pretējo, argumentāciju vajadzētu balstīt uz to, ka likumā noteiktais kompensācijas apmērs, piemēram, neatbilst dzīves līmenim Latvijā vai valstīs ar līdzīgu dzīves līmeni un Latvijas tiesu praksei.

Apstrīdētās normas nevis pasliktinot Pieteikuma iesniedzēja tiesisko situāciju, bet gan radot tiesisko noteiktību. Tāpēc likumdevējs esot pamatoti tās attiecinājis arī uz jau uzsāktajiem tiesvedības procesiem.

Iespējams, būtu taisnīgi, ja Pieteikuma iesniedzējs saņemtu atpakaļ vismaz valsts nodevas starpību starp pieprasīto un maksimāli pieļaujamo summu vai pat Administratīvā procesa likumā noteikto. Taču šis jautājums esot risināms, piemērojot Civilprocesa likuma 37. panta pirmās daļas 1. punktu un otro daļu, kā arī 43. panta trešo daļu, un tiesību tālākveidošanas ceļā.

8. Pieaicinātā persona – Dr. iur. Reinis Markvarts – norāda, ka arī pirms apstrīdēto normu pieņemšanas tiesai atbilstīgs atlīdzinājums bija jānosaka, ņemot vērā lietas individuālos apstākļus un līdzīgās lietās piešķirtās atlīdzības apmēru, neraugoties uz to, kādu atlīdzības apmēru lūdzis prasītājs. Nosakot atlīdzinājuma apmēru, tiesa esot ņēmusi vērā tādus kritērijus kā kaitējuma raksturs, tā nodarīšanas apstākļi un sekas, kā arī citus būtiskus apstākļus, proti, jo nopietnāks kaitējums, jo lielākam jābūt atlīdzinājumam. Tiesai vajagot pamatot, kādēļ tā konkrēto atlīdzību uzskatījusi par atbilstošu taisnības apziņai un vispārējiem tiesību principiem.

Atsevišķos gadījumos apstrīdētās normas varētu liegt tiesai iespēju noteikt atlīdzību atbilstošā apmērā. Tā tas būtu, piemēram, tad, ja personas tiesību aizskārums bijis sevišķi smags un ja Eiropas Cilvēktiesību tiesa līdzīgās lietās noteikusi tādu atlīdzības apmēru, kas ievērojami pārsniedz likumā noteikto maksimālo apmēru. Šādos īpašos gadījumos tiesa varētu noteikt atlīdzības apmēru,

kas pārsniedz apstrīdētajās normās noteikto, tieši piemērojot Satversmes 92. pantu un Konvencijas normas.

Satversmes tiesa secināja:

9. Pieteikuma iesniedzējs uzskata, ka apstrīdētās normas aizskar viņa Satversmes 92. panta trešajā teikumā ietvertās pamattiesības, kā arī pārkāpj Satversmes 1. panta tvērumā ietilpstošo no demokrātiskas tiesiskas valsts pamatnormas atvasināto tiesiskās paļāvības principu.

Ja ir apstrīdēta tiesību normu atbilstība vairākām augstāka juridiska spēka tiesību normām, tad Satversmes tiesai, ņemot vērā izskatāmās lietas būtību, ir jānosaka efektīvākā pieeja šīs atbilstības izvērtēšanai (*sk. Satversmes tiesas 2018. gada 29. jūnija sprieduma lietā Nr. 2017-28-0306 8. punktu*).

Atlīdzināšanas likuma 14. panta ceturtdā daļa nosaka nemantiskā kaitējuma atlīdzinājuma robežas. Savukārt Atlīdzināšanas likuma pārejas noteikumu 4. punkts paredz Atlīdzināšanas likuma piemērošanu lietās, kurās pirms šā likuma spēkā stāšanās ir pieņemts prasības pieteikums un ierosināta tiesvedība vispārējās jurisdikcijas tiesā.

No pieteikuma izriet, ka lietas pamatjautājums ir tiesību uz atbilstīgu atlīdzinājumu par nepamatotu tiesību aizskārumu izmantošana Pieteikuma iesniedzēja situācijā. Tāpēc Satversmes tiesa visupirms vērtēs, vai Atlīdzināšanas likuma 14. panta ceturtdā daļa atbilst Satversmes 92. panta trešajam teikumam. Tas, vai lietā nepieciešams vērtēt Atlīdzināšanas likuma pārejas noteikumu 4. punkta iespējamo neatbilstību Satversmes 1. pantam, ir atkarīgs no lietas pamatjautājuma atrisinājuma.

10. Pieteikuma iesniedzējs norāda, ka Atlīdzināšanas likuma 14. panta ceturtdā daļa nosaka nemantiskā kaitējuma atlīdzības apmēra ierobežojumus – tādējādi valsts esot ierobežojusi savu atbildību un liedzot tiesai pēc visu lietas apstākļu izvērtēšanas katrā konkrētā gadījumā individualizēt taisnīgāko atlīdzinājuma apmēru. Savukārt Saeima norāda, ka Atlīdzināšanas likuma 14. panta ceturtdā daļa neliedz tiesai efektīvi izpildīt nemantiskā kaitējuma atlīdzinājuma samierināšanas funkciju un nodrošināt personai atbilstīgu atlīdzinājumu. Līdz ar to Satversmes tiesai visupirms jānoskaidro Satversmes 92. panta trešā teikuma saturs.

10.1. Satversmes 92. panta trešais teikums nosaka: „Nepamatota tiesību aizskāruma gadījumā ikvienam ir tiesības uz atbilstīgu atlīdzinājumu.”

Satversmes 92. panta trešais teikums ietver vispārēju taisnīgas tiesas garantiju – ja kādas personas tiesības vai ar likumu aizsargātās intereses ir pārkāptas, tad personai ir tiesības saņemt atbilstīgu atlīdzinājumu. Satversmes 92. panta pirmais teikums kopsakarā ar šā paša panta trešo teikumu uzliek likumdevējam pozitīvu pienākumu: izstrādāt un pieņemt tādu regulējumu, kas personas tiesību pārkāpuma gadījumā ļautu īstenot efektīvu tiesisko aizsardzību (*sk. Satversmes tiesas 2012. gada 6. jūnija sprieduma lietā Nr. 2011-21-01 6. un 7. punktu*).

Satversmes 92. pants konkretizējams kopsakarā ar Satversmes 89. pantu, kas nosaka: valsts atzīst un aizsargā cilvēka pamattiesības saskaņā ar Satversmi, likumiem un Latvijai saistošiem starptautiskajiem līgumiem. Satversmes tiesa ir atzinusi, ka no šā Satversmes panta izriet valsts pienākums ņemt vērā starptautiskās saistības cilvēktiesību jomā. Konstitucionālā likumdevēja mērķis ir bijis panākt Satversmē ietvertu pamattiesību normu harmoniju ar starptautiskajām cilvēktiesību normām (*sk., piemēram, Satversmes tiesas 2017. gada 19. decembra sprieduma lietā Nr. 2017-02-03 16. punktu*).

Konkretizējot Satversmes 92. panta trešajā teikumā ietvertu likumdevēja pozitīvo pienākumu, jāņem vērā citstarp Konvencijas 13. pants. Tas paredz, ka valstij Konvencijā ietvertu tiesību un brīvību pārkāpuma gadījumā ir jānodrošina efektīvs tiesību aizsardzības līdzeklis, kas ļauj kompetentajai iestādei atklāt konkrētā tiesību aizskāruma būtību, kā arī piešķirt atbilstošu atlīdzinājumu (*sk. Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2012. gada 12. septembra sprieduma lietā “Nada v. Switzerland”, pieteikums Nr. 10593/08, 207. punktu*). Personas tiesību aizsardzības līdzeklī jābūt efektīvam kā teorētiski, tā arī praktiski (*sk. Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2019. gada 19. februāra sprieduma lietā “Beketov v. Ukraine”, pieteikums Nr. 44436/09, 148. punktu*). Tomēr valstij ir zināma rīcības brīvība tiesību aizsardzības līdzekļu nodrošināšanā atbilstoši Konvencijas 13. pantam, ņemot vērā arī saistītās Konvencijā ietvertās tiesības tvērumu (*sk. Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2008. gada 20. marta sprieduma lietā “Budayeva and Others v. Russia”, pieteikumi Nr. 15339/02, 21166/02, 20058/02, 11673/02 un 15343/02, 190.–191. punktu*). Atlīdzināšanas likums citstarp regulē atlīdzinājumu par kaitējumu, kas nodarīts ar nepamatotu vai prettiesisku brīvības ierobežošanu, par ko tiesā vērsies Pieteikuma iesniedzējs. Šādas situācijas nokļūst Konvencijas 5. panta tvērumā, tāpēc atbilstoši Konvencijas 13. pantam uz tām attiecas prasības, kas izriet no personas tiesībām uz efektīvu tiesību aizsardzības līdzekli tiesību aizskāruma gadījumā. Turklāt Konvencijas 5. panta 5. punkts paredz: ikvienai personai, kas aizturēta vai apcietināta pretēji šā panta nosacījumiem, ir

nodrošināmas tiesības uz zaudējumu atlīdzību. Šai kompensācijai jāaptver kā mantiskais, tā arī nemantiskais kaitējums (*sk. Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2018. gada 15. marta sprieduma lietā "Teymurazyan v. Armenia", pieteikums Nr. 17521/09, 76. punktu*).

Satversmes 92. panta trešajā teikumā ietvertas personas tiesības uz pieeju tiesību aizsardzības līdzekļiem, kas efektīvi nodrošina personas tiesību aizsardzību un ļauj personai saņemt atbilstīgu atlīdzinājumu nepamatota tiesību aizskāruma gadījumā. Satversmes 92. panta trešais teikums ir piemērojams tieši un nepastarpināti, tomēr tiesiskās noteiktības princips uzliek likumdevējam pienākumu likumā pēc iespējas noregulēt šīs Satversmes normas praktiskās īstenošanas priekšnoteikumus (*sk. Satversmes tiesas 2012. gada 6. jūnija sprieduma lietā Nr. 2011-21-01 7. punktu*). Pieņemot Atlīdzināšanas likumu, likumdevējs ir izveidojis regulējumu, kurā konkretizētas Satversmes 92. panta trešajā teikumā ietvertās personas tiesības uz atbilstīgu atlīdzinājumu par mantisko un nemantisko kaitējumu, kas personai nodarīts kriminālprocesā vai administratīvā pārkāpuma lietvedībā iestādes, prokuratūras vai tiesas prettiesiskas vai nepamatotas rīcības dēļ.

10.2. Satversmes 92. panta trešajā teikumā lietotais termins „atbilstīgs atlīdzinājums” ietver taisnīgu gandarījumu, kas konkrētajā tiesiskajā situācijā ir samērojams ar personas tiesību aizskārumu. Atbilstīgam atlīdzinājumam ir vairākas funkcijas – visupirms jau kompensācijas, samierināšanas, kā arī vispārējās un speciālās prevencijas funkcija. Minēto funkciju mērķis ir panākt efektīvu taisnīguma atjaunošanu un pamattiesību aizsardzību (*sk. Satversmes tiesas 2012. gada 6. jūnija sprieduma lietā Nr. 2011-21-01 11.1. punktu*).

Satversmes 92. panta trešā teikuma izpratnē nepamatots tiesību aizskārums var radīt kā mantisku, tā arī nemantisku kaitējumu, kas ietekmē arī to, kāds katrā gadījumā būs atbilstīgs atlīdzinājums. Nemantisko kaitējumu veido tādi elementi kā ciešanas, neērtības, reputācijas un goda aizskārums. No tā izriet, ka nemantiskā kaitējuma atlīdzināšana ir atšķirīga no mantiska kaitējuma atlīdzināšanas, jo nemantiskajam kaitējumam nav tieša mantiska ekvivalenta. Personai tā vietā tiek piešķirts gandarījums, kura mērķis ir samierināt cietušo un tiesību aizskārēju (*sk.: Torgāns K. Saistību tiesības. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2014, 158.–159. lpp.*).

Lai arī nemantisko kaitējumu veido nemateriāli elementi, tas nenozīmē, ka tā tiesiskā novērtēšana būtu subjektīva. Satversmes tiesa norāda: no tiesībām uz atbilstīgu atlīdzinājumu neizriet, ka personai būtu jāpiešķir tāds atlīdzinājums, kādu tā subjektīvi uzskata par pietiekamu un nepieciešamu. Atbilstīgam atlīdzinājumam jābūt samērīgam un taisnīgam, un tā noteikšanā jāņem vērā visi

lietas apstākļi, tai skaitā aizskarto tiesību un ar likumu aizsargāto interešu raksturs, konkrētā aizskārums smagums un izpausmes, kā arī cietušā rīcība. Tā kā nemantiskais kaitējums nav tieši izsakāms materiālās vērtībās, tiesību normu piemērotājam ir īpaši liela loma par nemantisko kaitējumu piešķiramā atbilstīgā atlīdzinājuma novērtēšanā.

Satversmes 92. panta trešais teikums ļauj tiesai, balstoties uz objektīviem kritērijiem un racionāliem juridiskiem apsvērumiem, izlemt visus jautājumus, kas skar atbilstīga atlīdzinājuma noteikšanu. Šādas tiesas rīcības pamats ir nevis likumdevēja tiesībpolitiskā izšķiršanās, bet gan Satversmē ietvertās taisnīgas tiesas garantijas. Tieši tiesām ir vislabāk zināmi konkrētas lietas faktiskie un tiesiskie apstākļi, kas liecina par tādu personas tiesību vai interešu esību, kuras būtu nepieciešams aizsargāt, piešķirot atbilstīgu atlīdzinājumu. Tāpat arī tiesai ir vislabākās iespējas novērtēt, cik lielā apmērā nosakāms atbilstīgs atlīdzinājums konkrētajā lietā (*sk. Satversmes tiesas 2012. gada 6. jūnija sprieduma lietā Nr. 2011-21-01 11.3. un 12. punktu*).

Tiesai ir jānorāda noteiktā atlīdzinājuma pamatojums, lai būtu iespējams pārliecināties par vērtējuma pamatā esošajiem apsvērumiem un to nozīmību. Turklāt vienlīdzības princips prasa, lai līdzīgās lietās tiktu piešķirts līdzīgs atlīdzinājums, līdz ar to tiesai ir jāņem vērā salīdzināmie gadījumi (*sk. Senāta Administratīvo lietu departamenta 2010. gada 16. februāra spriedumu lietā Nr. SKA-104 un Senāta Civillietu departamenta 2013. gada 31. oktobra spriedumu lietā Nr. SKC-452/2013*). Atbilstīgs atlīdzinājums nedrīkst būt acīmredzami nesamērīgs vai būtiski zemāks nekā Eiropas Cilvēktiesību tiesas piešķirtais atlīdzinājums līdzīgās lietās (*sk., piemēram, Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2018. gada 20. marta sprieduma lietā "Mehmet Hasan Altan v. Turkey", pieteikums Nr. 13237/17, 175. punktu*).

Atbilstīga atlīdzinājuma noteikšanā tiesa, īstenojot tai piemītošo rīcības brīvību, rīkojas tiesību sistēmas un tiesību normu ietvarā. Tiesību doktrīnā atzīts, ka civiltiesiskā atbildība atšķiras no valsts atbildības gadījumā, ja personas tiesību aizskārums izriet no valsts publisko tiesību funkciju pildīšanas (*sal. sk.: Torgāns K. Mantiskā atbildība publiskajās un privātajās tiesībās. Jurista Vārds, 15.11.2011., Nr. 46 (693); Danovskis E. Publiskas personas publiski tiesiskās atbildības priekšnoteikumi. Grām.: Inovāciju juridiskais nodrošinājums: Latvijas Universitātes 70. zinātniskās konferences rakstu krājums. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2012, 224.–230. lpp.*). Šādos gadījumos atlīdzinājuma piešķiršanā nav piemērojami visi privāto tiesību principi un valsts var izveidot tādu regulējumu, kas nosaka publiskās personas atbildības kritērijus. Tiesību normās noteiktie

atlīdzinājuma apmēra ierobežojumi paši par sevi neliedz personai saņemt atbilstīgu atlīdzinājumu un nenozīmē, ka personas tiesību aizsardzības mehānisms būtu neefektīvs. Arī Eiropas Cilvēktiesību tiesa atzinusi par efektīvu tiesību aizsardzības līdzekli tādu sistēmu, kurā pēc noteikta tarifa tiek aprēķināts atlīdzinājums par necilvēcīgiem apstākļiem ieslodzījumā (sk. *Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2017. gada 14. novembra lēmuma lietā "Domján v. Hungary"*, pieteikums Nr. 5433/17, 28. punktu). Tāpat Eiropas Cilvēktiesību tiesa norādījusi, ka valstis nemantiskā kaitējuma kompensēšanas jautājumus privātās dzīves aizskāruma gadījumā var regulēt atšķirīgi un normatīvajos aktos noteiktās atlīdzinājuma apmēra robežas pašas par sevi nerada Konvencijas 8. panta pārkāpumu (sk. *Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2019. gada 10. oktobra sprieduma lietā "Lewit v. Austria"*, pieteikums Nr. 4782/18, 64. punktu).

Demokrātiskā tiesiskā valstī tiesa ir viens no tiesību aizsardzības līdzekļiem. Tā nodrošina personai tiesības uz atbilstīgu atlīdzinājumu un individualizēta taisnīguma sasniegšanu konkrētā situācijā. Izpildot no Satversmes 92. panta trešā teikuma izrietošo pozitīvo pienākumu, likumdevējam jāizveido tāds regulējums, kas neliedz tiesai īstenot tās lomu spriest taisnīgu tiesu. Citādi tiesas sniegtā aizsardzība kļūtu iluzora un neefektīva. Tiesiskais regulējums, kurā likumdevējs ir noteicis ietvarus publiskās personas atbildībai un nemantiskā kaitējuma atlīdzinājumam, pats par sevi neierobežo tiesu noteikt atbilstīgu atlīdzinājumu un neaizskar Satversmes 92. pantā ietvertās personas tiesības uz atbilstīgu atlīdzinājumu.

Demokrātiskā tiesiskā valstī, kurā būtiska nozīme ir varas dalīšanas principam, tiesu varai, pildot tiesas spriešanas funkciju, ir tiesības un pienākums īstenot savu kompetenci tai piemītošās rīcības brīvības ietvaros atbilstoši vispārējiem tiesību principiem un citām Satversmes normām. Satversmes tiesa jau atzinusi, ka tiesu varai tās veselumā ir jānodrošina taisnīgums kā viena no demokrātiskas tiesiskas valsts pamatvērtībām (sk., piemēram, *Satversmes tiesas 2015. gada 12. novembra sprieduma lietā Nr. 2015-06-01 11.1. punktu un 2020. gada 12. marta sprieduma lietā Nr. 2019-11-01 15. punktu*). Piemērojot likumdevēja izveidoto regulējumu, kurā konkretizētas Satversmes 92. panta trešajā teikumā ietvertās personas tiesības uz atbilstīgu atlīdzinājumu, tiesa ņem vērā arī vispārējos tiesību principus, lai sasniegtu šā regulējuma mērķi – nodrošinātu personai atbilstīgu un taisnīgu atlīdzinājumu. Likumdevēja noteiktie valsts atbildības ietvari personas tiesības uz atbilstīgu atlīdzinājumu varētu aizskart tad, ja tie ierobežotu tiesu noteikt personai atbilstīgu atlīdzinājumu, izvērtējot visus izskatāmās lietas apstākļus.

Līdz ar to Satversmes tiesai ir jāvērtē, vai apstrīdētā norma aizskāra Pieteikuma iesniedzēja Satversmes 92. panta trešajā teikumā ietvertās tiesības uz atbilstīgu atlīdzinājumu.

11. Satversmes tiesai, lai izskatītu pēc konstitucionālās sūdzības ierosinātu lietu, ir jākonstatē personas pamattiesību aizskārums (*sk. Satversmes tiesas 2016. gada 2. marta sprieduma lietā Nr. 2015-11-03 16. punktu*). Konstitucionālo sūdzību var iesniegt gadījumos, kad, pirmkārt, pamattiesību aizskārums ir tiešs, konkrēts, apstrīdētā norma aizskar pieteikuma iesniedzēju pašu un, otrkārt, aizskar pieteikuma iesniegšanas brīdī vai arī pastāv tādu apstākļu kopums, kas prasa, lai lieta tiktu ierosināta „šobrīd”, tas ir, vēl pirms aizskāruma rašanās (*sk. Satversmes tiesas 2016. gada 23. novembra lēmuma par tiesvedības izbeigšanu lietā Nr. 2016-02-01 7. punktu*). Atsevišķu pamattiesību rakstura dēļ, tikai izskatot lietu pēc būtības, var konstatēt, vai konkrētajā gadījumā personas pamattiesības ir aizskartas (*sk. Satversmes tiesas 2010. gada 1. decembra sprieduma lietā Nr. 2010-21-01 14. punktu*).

Satversmes tiesas kolēģija, lemjot par to, vai uz saņemtās konstitucionālās sūdzības pamata ir ierosināma lieta, vērtē, vai sūdzība atbilst Satversmes tiesas likuma prasībām, un citstarp pārliecinās arī par to, vai pieteikuma iesniedzējs ir sniedzis sava pamattiesību aizskāruma pamatojumu. Savukārt Satversmes tiesa, izskatot lietu un ņemot vērā visus lietā noskaidrotos apstākļus un lietas materiālus, pārbauda aizskāruma esību. Lietas izskatīšanas stadijā Satversmes tiesu nesaista vienīgi pieteikumā sniegtais pamatojums, bet tiesai ir jāvērtē viss apstākļu kopums, kas noskaidrots, sagatavojot un izskatot lietu. Tādēļ jautājums par to, vai konstitucionālās sūdzības iesniedzēja pamattiesības patiešām ir aizskartas, citstarp ir vērtējams, arī izskatot lietu (*sk., piemēram, Satversmes tiesas 2013. gada 1. marta sprieduma lietā Nr. 2012-07-01 19. punktu un 2016. gada 23. novembra lēmuma par tiesvedības izbeigšanu lietā Nr. 2016-02-01 8. punktu*).

Pieteikuma iesniedzējs uzskata, ka viņa Satversmes 92. panta trešajā teikumā ietvertā pamattiesību aizskārums radies tādējādi, ka tiesa piemērojusi Atlīdzināšanas likuma 14. panta ceturto daļu un piešķīrusi viņam atlīdzinājumu 5000 *euro* apmērā, lai gan Pieteikuma iesniedzējs prasījis atlīdzinājumu 50 000 *euro* apmērā.

Personas tiesību uz atbilstīgu atlīdzinājumu aizskārums individuālā gadījumā veidojas tad, ja tiesa nav tiesīga noteikt atbilstīgu atlīdzinājumu. Satversmes tiesai jānoskaidro, vai apstrīdētajā normā norādītās atlīdzinājuma apmēra robežas izskatāmajā lietā ir ierobežojušas tiesu atbilstīga atlīdzinājuma noteikšanā.

Izskatot civillietu, kurā Pieteikuma iesniedzējs bija prasītājs, Rīgas apgabaltiesas Civillietu tiesas kolēģija 2018. gada 1. novembra spriedumā visupirms secināja, ka, vadoties no Atlīdzināšanas likuma 15. panta nosacījumiem, Pieteikuma iesniedzēja situācijā, kad nepamatoti piemērots Kriminālprocesa likumā paredzētais ar brīvības atņemšanu saistītais procesuālais piespiedu līdzeklis, nemantiskā kaitējuma atlīdzinājuma apmēru aprēķina, ņemot vērā krimināllietas izbeigšanas laikā valstī noteikto minimālo mēnešalgu, un par 50 apcietinājumā pavadītajām dienām viņam būtu nosakāma atlīdzība 400 *euro* apmērā. Tomēr tiesa atzina, ka šādu atlīdzinājumu konkrētajā lietā nevarētu uzskatīt par atbilstīgu un taisnīgu kaitējuma atlīdzinājumu un, nosakot galīgo nemantiskā kaitējuma atlīdzinājuma summu, jāņem vērā arī citi lietas apstākļi.

Apgabaltiesa norādīja, ka, vērtējot morālā kaitējuma kompensācijas piedziņu, jāņem vērā konkrētās lietas faktiskie apstākļi un tiesai jāvadās ne tikai no jau likumā konkrēti norādītajiem kritērijiem, bet arī no taisnības apziņas un vispārējiem tiesību principiem, lai atlīdzinājums būtu atbilstīgs un samērīgs. Balstoties uz šiem kritērijiem, apgabaltiesa kā saprātīgu un taisnīgu atlīdzinājumu par Pieteikuma iesniedzējam nodarīto morālo kaitējumu noteikusi 5000 *euro*. Šādu atlīdzību par atbilstīgu bija noteikusi arī pirmās instances tiesa, proti, Rīgas pilsētas Vidzemes priekšpilsētas tiesa, izskatot civillietu pirms Atlīdzināšanas likuma spēkā stāšanās.

Apgabaltiesa secināja, ka Pieteikuma iesniedzēja norādītais atlīdzinājums – 50 000 *euro* – konkrētajos apstākļos uzskatāms par nesamērīgi lielu. Konkrētajā lietā tiesa, izvērtējot lietas faktiskos apstākļus, noteica, pēc tās ieskatiem, atbilstīgu atlīdzinājumu, un apstrīdētajā normā norādītās atlīdzinājuma apmēra robežas izskatāmajā lietā neierobežoja tiesu atbilstīga atlīdzinājuma noteikšanā.

Satversmes tiesa secina, ka nav konstatējams Pieteikuma iesniedzēja tiesību uz atbilstīgu atlīdzinājumu aizskārums, ko radītu apstrīdētā tiesību norma, un līdz ar to ir pamats izbeigt tiesvedību par Atlīdzināšanas likuma 14. panta ceturtās daļas atbilstību Satversmes 92. panta trešajam teikumam.

12. Pieteikuma iesniedzējs uzskata, ka ir aizskarta viņa tiesiskā paļāvība, jo likumdevējs ar atpakaļejošu spēku esot noteicis ierobežojumus par personai nodarīto nemantisko kaitējumu piešķiramās atlīdzības apmēram. Pieteikuma iesniedzējs esot varējis paļauties uz regulējuma stabilitāti, taču regulējums esot mainīts. Savukārt Saeima norāda, ka Pieteikuma iesniedzēja tiesiskā paļāvība nav skarta, jo viņš nevarēja paļauties uz konkrētas atlīdzinājuma summas piešķiršanu, turklāt Pieteikuma iesniedzēja situācija neesot pasliktināta.

Satversmes tiesa šā lēmuma 11. punktā secināja, ka Pieteikuma iesniedzējam nav aizskartas Satversmes 92. panta trešajā teikumā ietvertās pamattiesības uz atbilstīgu atlīdzinājumu. Tā kā Pieteikuma iesniedzēja Satversmes 92. panta trešajā teikumā ietvertās pamattiesības uz atbilstīgu atlīdzinājumu ar Atlīdzināšanas likuma 14. panta ceturto daļu nav skartas, Atlīdzināšanas likuma pārejas noteikumu 4. punkta atbilstību Satversmes 1. pantā ietvertajam tiesiskās palāvības principam vērtēt nav pamata (*sal.: Satversmes tiesas 2016. gada 24. maija lēmuma par tiesvedības izbeigšanu lietā Nr. 2015-24-01 6. punkts*).

Tādējādi turpināt tiesvedību par Atlīdzināšanas likuma pārejas noteikumu 4. punkta atbilstību Satversmes 1. pantam nav nepieciešams. Līdz ar to tiesvedība lietā ir izbeidzama.

Ņemot vērā minēto un pamatojoties uz Satversmes tiesas likuma 29. panta pirmās daļas 6. punktu, Satversmes tiesa

nolēma:

izbeigt tiesvedību lietā Nr. 2019-21-01 „Par Kriminālprocesā un administratīvo pārkāpumu lietvedībā nodarītā kaitējuma atlīdzināšanas likuma 14. panta ceturtais daļas un pārejas noteikumu 4. punkta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1. pantam un 92. panta trešajam teikumam”.

Lēmums nav pārsūdzams.

Tiesas sēdes priekšsēdētāja

I. Ziemele